

# Schrijven is een toestand

**Bert Kouwenberg**

*Waar ben ik als ik schrijf? Laat ik zeggen: Ik bevind me in een toestand. Schrijven is een toestand, eerder dan een talent en veel eerder dan een techniek. Iedereen kan erin terechtkomen, denk ik.*

**Guus Kuijer**

## SPEEL SCHRIJVERTJE

**S**peel schrijvertje. Dat is een oproep en tegelijk in twee woorden de kern van dit artikel over schrijven met kinderen in de middenbouw van het basis-onderwijs, in Vlaanderen het 3<sup>de</sup> en 4<sup>de</sup> leerjaar. Speel schrijvertje, en probeer kinderen in een 'toestand' te brengen waarin het vanzelfsprekend en uitdagend voor ze is hun verbeelding en hun gedachten in taal te vangen. Kinderen blijken dan buitengewoon gevoelig te zijn voor de kracht en de schoonheid van taal.

Voor degenen die nu hun wenkbrauwen fronsen: vraag kinderen eens, na het lezen

van een boek, de alinea te kiezen die hen het meest aanspreekt, omdat ze die mooi vinden, of grappig, of zielig, of spannend. Noem maar op. U zult versteld staan. Kinderen zijn feilloos in staat om een alinea te kiezen die karakteristiek en onderscheidend is voor hun persoonlijkheid. Ze hebben iets van zichzelf herkend in wat ze hebben gelezen en durven dit te presenteren omdat 'de autoriteit' van het boek achter ze staat.

Hier volgen vier alinea's die door Sumeya, Yassine, Sara en Ceydo aan het begin van groep 6 (4<sup>de</sup> leerjaar) als hun meest bijzondere alinea uit een gelezen boek werden gekozen (voorbeeld 1).

VOORBEELD 1: De meest bijzondere alinea uit een gelezen boek



Uit: *Gestampte meisjes en weggegooiden jongens*, Selma Noord. Amsterdam: Leopold.

'Mama, als ik later moeder ben, ben jij er dan nog?' vraagt ze. Sil en Geerten houden op met praten.

'Dat hoop ik wel,' zegt mama. 'Dan ben ik de oma van jouw kindjes.'

'Enne... als ik oma ben?'

*Gelezen en gekozen door Sumeya (8 jaar)*



Uit: *Lepel*, Mieke de Jong. Amsterdam: Leopold.

' $444 \times 18 = 7922$ ,' dreunt Lepel op. Hij staat voor de klas. De sommen op het schoolbord kosten hem geen enkele moeite.  $8 \frac{4}{5} - 6 \frac{2}{20} = 2 \frac{7}{10}$ .'

Lepel houdt van rekenen.

*Gelezen en gekozen door Yassine (9 jaar)*



Uit: *Mijn zusje is een monster*, Martha Heesen. Amsterdam: Querido.

Ik vroeg Joost om terug te spoelen, want het kastje waar de video in zit moet altijd op slot. 'Ze wil die kus weer zien,' zei ik zachtjes. Ik hoopte dat hij zou zeggen dat dat onzin was, ik hoopte dat hij gewoon nee zou zeggen. Hij lachte alleen maar. 'Ze vindt het zeker interessant,' zei hij, 'liefde!' en hij spoelde de film veel te ver terug.

*Gelezen en gekozen door Sara (8 jaar)*



Uit: *Willem is een weerwolf*, Hermine Landvreugd. Amsterdam: Ploegsma.

Willem stond vroeger  
op dan alle andere kinderen  
om voor hij naar school ging  
de tuinman van het Westerpark  
te helpen. Je moet er wat  
voor over hebben, zei hij,  
maar dan heb je ook de eerste  
kastanjes en  
op straat is het toch altijd ruzie.

*Gelezen en gekozen door Ceydo (9 jaar)*

Waar het om gaat, is dat achter de keuze van een kind voor een favoriete alinea uit een gelezen boek een wereld van denken, voelen en zijn ligt. Er is alle reden om die wereld op een speelse manier serieus te nemen.

Speel schrijvertje. Het is makkelijker gezegd dan gedaan. Schrijven en lezen – en het gaat dan niet over technisch en begrijpend lezen – zijn op veel scholen de stiefkinderen van het onderwijs. Daar is een verklaring voor. Zowel bij lessen in leesbevordering als bij schrijven gaat het om kwaliteit die, anders dan bij spelling, technisch lezen, woordenschat, begrijpend lezen en grammatica, niet te kwantificeren is. Je kunt er geen toets met een cijfer aan verbinden.

Om een mogelijk opdoemend misverstand weg te nemen: het gaat er niet om dat zaken als technisch lezen, spelling, woordenschat en al die andere onderdelen van taal en lezen niet belangrijk en niet waardevol zouden zijn. Het punt is dat leesbevor-

dering én schrijven in de praktijk naar – en niet zelden over – de rand van het onderwijs worden geschoven, omdat het, zoals gezegd, over een niet te kwantificeren kwaliteit gaat. Scholen worden er via het leerlingvolgsysteem en landelijke toetsen niet op afgerekend, om dat woord maar eens te gebruiken.

Leesbevordering en schrijven gaan niet over cijfers, maar over het leven: over troost, verwondering en vertrouwen, over vergankelijkheid en mededogen, over verlangen, verwachting en hoop. Dat zijn grote woorden, inderdaad, maar het leven is groot. En zonder misschien de exacte woorden te kennen, is er geen kind dat niet weet waar het hier over gaat. Het woord is weer aan Sumeya, Yassine, Sara en Ceydo, dezelfde vier kinderen bij wie we net over hun schouder meelazen. Hier volgen de teksten die zij schreven voor Zestien lieve dino's, waarbij ze in de huid van een zelfgekozen prehistorisch dier kropen (voorbeeld 2). Speel schrijvertje!

#### VOORBEELD 2: Kinderen kropen in de huid van een dino



UIT: *Zestien lieve dino's*. Den Haag: De la Reyboekenrij, 2005.

Ik vind het leuk als het lente is, omdat er nieuwe blaadjes aan de bomen groeien. Als het dondert, vind ik het eng. Ik ben blij met wie ik ben. Ik vind me dapper, omdat ik vecht voor mijn leven. Ik voel me droevig als ik eenzaam ben in het bos.

*Sumeya*

Als roofvissen komen ben ik niet bang, want mijn schild is keihard en mijn snavel zelfs diamanthard. Als kleine visjes me volgen, raak ik geïrriteerd en jaag ik ze weg. Of ik sla ze weg!

*Yassine*

Ik ben het bangst voor onweer. Vooral als het dondert en bliksemt tegelijk. Ik voel me vrij als ik over de zee vlieg.

*Sara*

Met mijn grote neusgaten kan ik goed ruiken, anders kan ik niet weten waar mijn vijand vandaan komt. En ik heb een paar pantsers. Als ik gemeen gebeten word, dan bijt ik gemeen terug. Waar ik blij van word, is als ik mijn vrienden terugzie.

*Ceydo*

## KIJKJE IN DE SCHRIJFKEUKEN

Misschien is het verhelderend om hier wat meer te vertellen over hoe bovenstaande dinoteksten zijn ontstaan. Tijdens het werken aan het geschiedenisthema 'Steen-tijd' bleek dat de kinderen unaniem een grote belangstelling toonden voor het zeer verre verleden. Ze vonden het fascinerend om, aan de hand van een geïllustreerde tijdbalk, steeds verder terug te gaan in de tijd, liefst tot aan de oorsprong van de aarde. Opmerkelijk veel interesse wekten de dinosaurussen op, de gigantische dieren die op raadselachtige wijze van onze aard-bodem zijn verdwenen.

In de schoolbibliotheek zochten we naar informatieve boeken over de dino's waardoor we veel over ze te weten kwamen. Ook bekeken we samen de film *Dinotopia* waarin mensen en dieren met elkaar samenleven. Natuurlijk bespraken we ook de vertekening van de werkelijkheid hierin. Zo brachten we de kinderen in de schrijftoestand waarover we aan het begin van dit artikel al spraken. Toen we met de eigenlijke schrijfp opdracht kwamen, kreeg dit een enthousiast onthaal en alle kinderen gingen, ieder op hun eigen manier, direct aan de slag:

### OPDRACHT:

*Kies je eigen dino.*

*Beschrijf hoe hij eruit ziet en leeft, alsof jijzelf die dino bent.*

*Probeer ook iets over zijn gevoel te schrijven.*

Wij vinden het nodig dat kinderen bij het schrijven kunnen kiezen uit verschillende mogelijkheden. Dit moet hier letterlijk worden opgevat. Dus, kinderen moeten kunnen kiezen om via de computer te schrijven, maar ook met pen, stift of potlood op verschillende soorten, maten en kleuren papier. Voor deze groep is er het *Schrijversetui* met

een uitgebreide collectie pennen, potloden en stiften en de *Papierwinkel*, een ladekast met een ruime sortering schrijfpapier.

Een ander belangrijk punt om het eerste schrijf-enthousiasme van de kinderen te behouden, is er voldoende tijd voor in de ruimten. Kinderen vinden het plezierig als ze iets af kunnen maken.



Ze schrijven graag intensief en in explosies (op korte termijn). Het spreiden van het schrijven over een te lange periode (*Volgende week gaan we weer verder, want dan is de volgende schrijfles...*) is fruikend voor hun enthousiasme.

De kinderen mochten er in de schrijfperiode – we hebben het dan over enkele dagen –, er naast het schrijven voor kiezen om een schaalmodel van klei van hun dino te maken of een computertekening van hun gekozen gevoel (angst, moed, irritatie, bescherming). De resultaten, zowel tekeningen als tekst, werden tussentijds, zodra er iets klaar was, gepresenteerd op de schrijfwand in de klas. De belangstelling voor elkaars werk werd hierdoor opgewekt en daarnaast was het een stimulans voor het eigen werk.

Tot zover het kijkje in onze schrijfkeuken. Tijdens workshops over schrijven en leesbevordering blijkt dat veel leraren de waarde van deze aanpak inzien en onderschrijven. Door tijdgebrek, de druk van het lesprogramma en onvoldoende kennis en scholing komen ze er in de praktijk echter niet of te weinig aan toe. Dit artikel is een poging om leerkrachten te motiveren en te inspireren om met hun leerlingen 'schrijvertje te spelen'. In het verdere verloop van dit artikel lichten we een aantal uitgangspunten toe die hierbij van belang kunnen zijn.

## LEZEN

Speel schrijvertje en laat daarbij lees- en schrijfplezier hand in hand gaan. Lezen en schrijven horen bij elkaar. Dit klinkt als een open deur. Maar wie de methodes voor taal en lezen voor het basisonderwijs kent, weet dat er een vakkenscheiding bestaat tussen beide. Leesbevordering hoort immers bij lezen en schrijven bij taal.

Wat is de praktijk van leesbevordering in het basisonderwijs? Wie de opzet en de inhoud van de bestaande methodes voor voortgezet lezen bekijkt, ziet dat die het op het gebied van leesbevordering in de meeste gevallen laten afweten. Blijkbaar gaat men er vanuit dat kinderen dit leren tijdens de lessen technisch en begrijpend lezen of buiten de school. Dat laatste is voor een aantal kinderen ook beslist het geval, maar het geldt voor lang niet alle kinderen. Voor velen is de basisschool de eerste en de laatste plek waar ze langdurig en systematisch met literatuur in aanraking kunnen komen. Het onderwijs heeft hier een fundamentele en belangrijke taak te vervullen.

Maar, zal men tegenwerpen, er zijn toch veel activiteiten op het gebied van boekpromotie die door het onderwijs worden opgepakt. En dat is ook zo: de Kinderboekenweek, de Nationale Voorleeswedstrijd, de poëziewedstrijd van de Stichting Kinderen en Poëzie, de Nederlandse Kinderjury en schrijversbezoeken via de Stichting Schrijvers School Samenleving zijn op veel scholen opgenomen in het lesprogramma. Het voornaamste manco van deze activiteiten is dat ze incidenteel zijn. Daarnaast legaliseren ze, onbedoeld uiteraard, dat er tijdens de rest van het schooljaar juist géén aandacht wordt besteed aan leesbevordering.

Kinderen plezier leren krijgen in het lezen en het schrijven van verhalen is gebaat bij een systematische aanpak, waarbij praten over verhalen de sleutel is. Al pratende wordt in de loop van de tijd bij de kinderen een groeiend begrippenscala ontwikkeld met behulp waarvan ze kunnen reflecteren op hun eigen teksten en op die van anderen. Van gedachten wisselen over zaken als tijd, plaats, de rol van de personages, de betekenis van herhaling, taalgebruik, verbeelding en de relatie met de werkelijkheid in een verhaal wordt dan vanzelfsprekend, leersaam en boeiend. Ter afsluiting opnieuw enkele voorbeelden van wat kinderen lezen én schrijven (voorbeeld 3).

### VOORBEELD 3: Wat kinderen lezen én schrijven

UTT: *Sjanetje*, Thea Dubelaar. Amsterdam: Ploegsma.

Zachtjes sluipt Sjanetje de zoldertrap op. Heel zachtjes. Niemand mag horen dat ze naar boven gaat. Ze wil lekker alleen zijn. Ver weg van die vervelende mevrouw Bloem. Mevrouw Bloem heeft altijd een klusje voor haar. Afwassen, of een papiertje oprapen van het dikke gele kleed of speelgoed opruimen.

*Gekozen door Demi (9 jaar)*

UTT: *Zestien lieve dino's*. Den Haag: De la Reyboekenrij, 2005.

Mijn huid is zo sterk als steen.

Ik heb liedjes in mijn hoofd, dus ik ben heel muzikaal.

[...]

Ik voel me dik van binnen

Dan voel ik me niet blij.

Maar ben ik bij mijn vrienden

Dan beschermen ze mij daarbij.

*Demi*

\* \* \*

UTT: *Geen grappen dit keer*, Selma Noort. Tilburg: Zwijsen.

Misschien vraagt Oom Gerard of ik een sigaar wil, denkt Ries.

Dan zeg ik 'nee'. Want dat is natuurlijk een klapsigaar.

Misschien zit een grote, harige spin op de wc. Dan ga ik niet gillen. Want dat is natuurlijk geen echte.

Ik neem ook maar geen gebakje. Daar zit weer een nep-kers op of zo.

En ook geen dropje. Daar hebben ze vast weer sambal op gesmeerd.

Misschien geven ze me een stoel waar ik doorheen zak. Ik moet goed kijken voor ik ga zitten.

*Gekozen door Milan (9 jaar)*

UTT: *Zestien lieve dino's*. Den Haag: De la Reyboekenrij, 2005.

Ik voel mij blij als ik naar de blauwe lucht kijk. Maar soms voel ik me ook wel verdrietig als ik in het bos ben, want dan verlang ik naar het verleden. Ik vind vleeseters eng, want ze willen me opeten. Ik houd erg van wedstrijdje rennen. Ik voel als er een gevecht of een uitbarsting komt.

*Milan*

## SCHRIJVEN

Speel schrijvertje en laat daarbij het product het proces stimuleren. In het SLO-project Schrijven en ICT, waarbij schrijven overigens niet toevallig vooraanstaat, is een werkwijze

ontwikkeld waarbij kinderen worden aangesproken als schrijvers. Omdat hierbij vooral ook het actief bezig zijn van kinderen een belangrijke rol speelt, is aan die werkwijze de naam *Verhalen-Atelier* gegeven.<sup>1</sup>

In het *Verhalen-Atelier* wordt gewerkt vanuit een procesgerichte schrijfdidactiek die uitgaat van de volgende vijf fasen:

- (1) de oriëntatie;
- (2) de schrijfpdracht;
- (3) hulp tijdens het schrijven;
- (4) bespreken en herschrijven;
- (5) verzorgen en publiceren.

Het aardige van het fasenmodel is dat het aansluit bij de gedachte om kinderen aan te spreken als schrijvers. Inspiratie, schrijven, redactie en vormgeving, publicatie en waardering en kritiek van buitenaf komen op een vanzelfsprekende manier aan de orde. Hierna worden de verschillende fasen kort toegelicht. Achter elke fase staat tussen haakjes vermeld welke kanten van het schrijverschap aan de orde komen.

## DE ORIËNTATIE

*(Inspiratie)*

Voor kinderen kan de presentatie van een schrijfpdracht overkomen als een donderslag bij heldere hemel. De vonk der inspiratie zal helaas niet altijd overspringen en hen tot bevlogen schrijvers maken. Bij goed schrijfonderwijs speelt de fase van oriëntatie op de schrijfpdracht een belangrijke rol. Waar het om gaat, is dat er een taallesschap wordt geschapen, waarin een schrijfpdracht betekenis krijgt en voor de kinderen gaat leven.

## DE SCHRIJFPDRACHT

*(Inspiratie en schrijven)*

Kinderen als schrijvers aanspreken, betekent niet dat een schrijfpdracht geen kinderlijke maat moet hebben. Een schrijfpdracht die voor zoveel mogelijk kinderen

uitvoerbaar is, dient helder, niet te omvangrijk en niet te gecompliceerd te zijn.

## HULP TIJDENS HET SCHRIJVEN

*(Schrijven)*

Natuurlijk blijven er, ook bij deze werkwijze, kinderen die schrijven lastig vinden. Voor hen kan het motiverend zijn om samen te werken met de leerkracht en enkele andere kinderen. De overige kinderen schrijven zelfstandig, individueel of in tweetallen. De computer kan daarbij een belangrijke rol spelen. Veel kinderen vinden het prettig om hun tekst via de computer te schrijven. De woorden 'klad' en 'net' hebben door het schrijven op de computer een andere betekenis gekregen.

## BESPREKEN EN HERSCHRIJVEN

*(Redactie, waardering en kritiek)*

Als de kinderen de eerste versie van hun tekst gereed hebben, worden de teksten voorgelezen en besproken. De schrijver leest eerst de hele tekst voor. Daarna kiest hij drie zinnen uit de tekst. Dat zijn achtereenvolgens: een *prachtzin* (een zin waar de schrijver trots op is); een *blijfszin* (een zin die weliswaar niet bijzonder is, maar wel functioneel in de tekst) en ten slotte een *veranderzin* (een zin waarover de schrijver zelf niet tevreden is). De overige schrijvers leveren commentaar, maar de schrijver beslist welke aanpassingen al dan niet worden overgenomen.

Hieronder volgt een serie voorbeelden van door kinderen gekozen *prachtzinnen* bij de schrijfpdracht *Zestien lieve dino's* die werd uitgevoerd in het eerste kwartaal van groep 6, 4<sup>de</sup> leerjaar (voorbeeld 4). De illustraties zijn een verbeelding van het gevoel van de dino's.



VOORBEELD 4: 'Prachtzinnen' waar kinderen trots op zijn

Urr: *Zestien lieve dino's*. Den Haag: De la Reyboekenrij, 2005.

Als kleine visje me volgen, raak ik geïrriteerd en jaag ik ze weg of ik sla ze weg.

*Yassine*

Kwallen vind ik lekker, ze zijn mijn favoriete eten.

*Zaquilla*

In de zee voel ik mij veilig, maar soms ben ik bang.

*Charmaine*

Ik ben blij met wie ik ben.

*Sumeya*

Maar soms voel ik me ook wel verdrietig als ik in het bos ben, want dan verlang ik naar het verleden.

*Milan*

Als ik naar de blauwe lucht kijk, dan ben ik sterker dan de grootste tiranosaurusrex.

*Kaleigh*

Ik ben gewoon de sterkste van alle dino's.

*Tim*

En waar ik blij van word, is als ik mijn vrienden terugzie.

*Ceydo*

Ik ben vijf-en-twinig meter lang.

*Kaan*

Ik ben blij als het regent, of als het lente is.

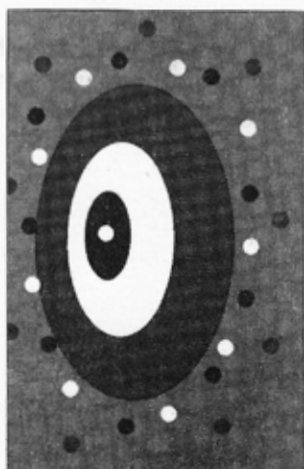
*Joël*

Helaas verlaat mijn moeder mij als ik kan vliegen.

*Emre*

Met zijn drieën zijn wij de beste vrienden.

*Sara*







Ik zweef heel lang in de lucht, maar hoelang weet ik niet,  
want ik kan niet tellen.

*Aybuke*

Ik leef in een wereld waarin alleen dieren leven.

*Redouan*

Mijn mond is zo rond als een bal, boven mijn ogen zitten  
rimpels.

*Michelle*

Mijn huid is zo sterk als steen.

*Demi*

## VERZORGEN EN PUBLICEREN

*(Vormgeving, publicatie en waardering)*

Na het bespreken van de teksten maken de kinderen hun tekst met behulp van de computer definitief, inclusief een bijpassende illustratie. Ook bij dit laatste speelt de computer vaak een rol. Het werken aan een mooi product motiveert en inspireert kinderen, zo is de ervaring, bij het schrijfproces. Hun taal en hun fantasie krijgen er status door.

Kinderen die schrijven, hebben veel gemeen met professionele schrijvers. Ze introdu-

ceren hun personages, ze proberen een gevoel in enkele (dicht)regels te vangen, ze betrekken de omgeving en de natuur in hun verhaal of ze gebruiken een metafoor voor zaken als 'verwachting' en 'verlangen'. Hier volgen vier voorbeelden (5 t.e.m. 8). Achtereenvolgens gaat het om het vangen van een gevoel, de introductie van een personage, het betrekken van de natuurlijke omgeving in het verhaal en het gebruik van een metafoor voor het leven. Na de kindertekst volgt steeds een overeenkomstige tekst van een professionele schrijver of dichter.

VOORBEELD 5: *Het vangen van een gevoel*

Urr: *Ik ga slapen...* Den Haag: De la Reyboekenrij, 2003.

Ik ga slapen, ik wil dromen  
zal ik ooit nog ergens komen.

Ik ga slapen, ik wil dromen  
van de bomen in het gras.

*Merel (9 jaar)*

Urr: *Voor jou mijn lief*, Jacques Prévert. Amsterdam: Querido.

Jij hoort bij niemand  
De wind van de liefde  
blaast je als een herfstblaadje  
van de ene liefde naar de andere.

Maar je hoort bij niemand  
en niemand zal je ooit  
kunnen vasthouden.

VOORBEELD 6: *De introductie van een personage*

Urr: *Het Takkewijf*. Den Haag: De la Reyboekenrij, 2003.

Het oude Takkewijf ging naar het dorp. Haar kleren waren gescheurd. Ze had een megapukkel op haar neus. En ze had bolle ogen en een dunne neus van niet eens een halve centimeter breed, maar wel vijftien centimeter lang. Ze had drie tanden die ze nooit poetste en ze stonk, omdat ze nooit gedoucht had. Maar innerlijk had ze twee kanten; een donkere en een lichte kant.

*Issehak (10 jaar)*

Urr: *Levende bezem*, Lisa Tetzner. Amsterdam: Ploegsma.

Op een morgen, laat in de zomer van het jaar 1838 kwam er een man door het dal van de rivier de Verzasca. Hij was middelmatig groot en had een brede, sterke gestalte. Zijn gezicht was een beetje afschrikwekkend, vooral als je de man op een stille weg zou tegenkomen.

Hij kwam van Prato in het Maggiadal en hij wilde naar Sonogno. Hij had twee donkere ogen, zoals bijna iedereen in dit land, een grote neus die een heel eind uit zijn smalle gele gezicht naar voren sprong met daaronder een snor die aan beide kanten naar beneden hing. Hij had een grote, lelijke mond en een verwarde baard. Het afstotendste aan zijn gezicht was een litteken dat van zijn voorhoofd over de rechterwang tot aan de kin liep, vlak langs zijn oog.

VOORBEELD 7: Het betrekken van de natuurlijke omgeving in het verhaal

UIT: *Het Takkewijf*. Den Haag: De la Reyboekenrij, 2005.

Het was herfst, de wind gierde over de daken. Roodgeelbruinige bladeren vlogen door de lucht. Vlak voor een dorpje op een grindpad liep een oud vrouwtje. Haar bruine jurk klapperde in de wind.

De lucht was grijs en de eerste regendruppel viel op het grind. Het oude vrouwtje naderde het dorpje.

*Anna (10 jaar)*

UIT: *Meester van de zwarte molen*, Otfried Preusler. Rotterdam: Lemniscaat.

Weer koos Tonda het pad door de velden, buiten het dorp om naar het bos, dat nog in morgennevelen verscholen lag. Voor hen uit doemden vage gestalten op in de mist. In een lange rij kwamen de meisjes uit het dorp hen tegemoet; ze hadden donkere doeken om hoofd en schouders en droegen elk een aarden waterkrui.

VOORBEELD 8: Het gebruik van een metafoor voor het leven

UIT: *Het grote eenzame insectenboek*. Den Haag: De la Reyboekenrij, 2004.

'Hallo, ik heet Rupsy. Mijn lievelingsdieren zijn vlinders, want die zijn heel mooi. Ik wil zo graag later een vlinder zijn.'

*Doruntina (9 jaar)*

UIT: *Erik en het klein insectenboek*, Godfried Bomans. Amsterdam: De Boekerij.

De vlinder ritselde zacht met haar vleugels.

'Ik weet niet wat U bedoelt', sprak ze verlegen, 'ik werd zoo juist wakker in een klein kamertje, en kom nu hiernaar toe om inlichtingen. Zoudt u ook kunnen zeggen waar ik ben?'

## TIJD

Speel schrijvertje en durf daarvoor de tijd te nemen. Tijdens en na afloop van workshops over de werkwijze van het *Verhalen-Atelier* zeggen veel leerkrachten dat ze graag op zo'n manier zouden willen werken, maar dat ze er door het keurslijf van lesrooster en -programma geen tijd voor kunnen vinden.

Zoek en vind de tijd door vakken en kennisgebieden te combineren. Integreer bijvoorbeeld een schrijfp opdracht uit de taalmethode in een thema wereldoriëntatie. Schakel de lessen kunstzinnige vorming in. In het boek *Het Verhalen-Atelier* geven we een groot aantal uitgewerkte voorbeelden van hoe dit mogelijk is.<sup>1</sup>

Neem de tijd door voor kwaliteit in plaats van kwantiteit te kiezen. Selecteer bijvoorbeeld uit het totale aanbod van de taal-methode een aantal schrijfp opdrachten waarvan u verwacht, of weet, of hoopt dat ze de kinderen aanspreken en neem daar ook alle tijd voor.

## MEDIA

Speel schrijvertje en realiseer je dat kinderen van nu niet in de tijd van de ganzenveer leven. In het al genoemde SLO-project *Schrijven en ICT* is op de drie deelnemende projectscholen uitgeprobeerd hoe de moderne media een bijdrage kunnen leveren aan het schrijfproces van kinderen. Het gaat dus om de meerwaarde van ICT. Die is in het project op een aantal punten gebleken.

In de eerste plaats blijken veel kinderen via toetsenbord en beeldscherm makkelijker en soepeler te formuleren dan met pen en papier. Misschien omdat veel kinderen gewend zijn om, bijvoorbeeld door chatten, via de computer te formuleren. Misschien omdat het als activiteit tussen praten en schrijven in ligt. Hoe dan ook: de kinderen zijn duidelijk waarneembaar actievoller en meer alerte schrijvers. Een van hen formuleerde het als volgt: *'Met de computer kunnen mijn vingers veel beter denken.'*

Het tweede punt waarop het gebruik van ICT tijdens het schrijfproces iets kan toevoegen, heeft te maken met het feit dat de teksten digitaal zijn. Daardoor kunnen, anders dan bij een geschreven of uitgetypte tekst, wijzigingen snel worden doorgevoerd. Als een school werkt met een server en elke leerling over een eigen schrijfmap beschikt, kan de leerkracht eenvoudig en direct

persoonlijke feedback geven op de teksten. Digitale teksten bieden ook meer mogelijkheden om ze met een groep te bespreken. Zo kunnen de pracht-, blij-, en veranderzinnen, waarover eerder werd gesproken, in een groter lettercorps worden geprint en gepresenteerd. Een stapje verder in de techniek biedt nog meer mogelijkheden. Op de De la Reyschool, een van de ontwikkel-scholen van het project, wordt gebruik-gemaakt van *Frontier*, een systeem waarbij de leerlingen ook vanuit thuis in hun persoonlijke map op de server kunnen werken. En in de klas kunnen de teksten en illustraties via een digitaal schoolbord worden gepresenteerd en besproken.

***'Met de computer kunnen mijn vingers veel beter denken.'***

Ook aan de productkant heeft het gebruik van ICT een duidelijke meerwaarde. Het helpt de verbeelding van kinderen tot werkelijkheid te maken, bijvoorbeeld bij het maken van een mooi boek met computerillustraties of bij de productie van een film. Kinderen ervaren zo hoe leuk schrijven kan zijn en ook hoe goed ze het kunnen. Mooie publicaties en producten spelen een belangrijke en stimulerende rol voor het schrijfproces.

Ten slotte biedt ICT de mogelijkheid om het schrijfwerk van kinderen, door hun hele basisschooltijd heen, vast te leggen door middel van een digitaal portfolio. Zo kan de schrijfontwikkeling van kinderen worden vastgelegd en gevolgd. Dan blijkt, zelfs op de relatief korte termijn van één schooljaar, dat kinderen als schrijvers op zoek zijn naar hun eigen onderwerp en stijl.

Als voorbeeld van die ontwikkeling (binnen de periode van één schooljaar) volgen hierna vier geschreven teksten en drie gekozen



boekfragmenten van Enwer, een Turkse jongen van 9 jaar. Uit zijn werk spreekt actie, betrokkenheid en emotie; in de teksten *Eens op een dag...* en *Het Takkewijf* komen ook moed, inlevingsvermogen en kwetsbaarheid naar voren. De door Enwer gekozen boek-

fragmenten ondersteunen die ontwikkeling en zijn in zekere zin kenmerkend voor een migrantenkind. Hier volgen de Enwers geschreven en gelezen teksten in chronologische volgorde van het schooljaar (voorbeelden 9 t.e.m. 11).

#### VOORBEELD 9

*Uit het eerste fragment spreekt de verwondering over de luxe en overdaad van de koopwaar in warenhuis KNOTS: "van zakdoek tot steunzool".*

UIT: *Abeltje*, Annie M.G. Schmidt. Amsterdam: Querido.

'Het warenhuis KNOTS. Zo'n groot warenhuis waar je van alles kunt kopen: zakdoeken en schrijfmachines en kokoskoeken en veiligheidsmatrassen en steunzolen en ... nou ja... alles. Een warenhuis van vier etages, behalve dan de begane grond en met echte draaideuren en grote etalage-ruiten en met bovenop neonletters.'

UIT: *Ik ga slapen...* Den Haag: De la Reyboekenrij, 2003.

Ik ga slapen, ik wil dromen  
over een roos die heel snel groeit.

Ik ga slapen, ik wil dromen  
over een bloem die altijd bloeit.

*Enwer*

UIT: *De Poesmipoeljo*. Den Haag: De la Reyboekenrij, 2003.

Hij is heel sterk en heel snel. Als hij een keer boos is, rent hij achter je aan en grijpt je.

*Enwer*

#### VOORBEELD 10

*In het fragment uit het tweede boek gaat het om de realiteit van het bestaan: "Barre en Sofie bestaan".*

UIT: *De jongen die nooit meer uit zijn hol wilde komen*, Gerard Tonen. Amsterdam: Leopold.

'Ik geef onmiddellijk toe dat dit een raar boek is, maar ik kan je met mijn hand op het hart zweren dat alles wat erin staat echt gebeurd is. Heel vaak staat in boeken: Elke overeenkomst tussen de hoofdpersonages in dit boek en werkelijke personen berust op louter toeval. In dit boek schrijf ik: Barre en Sofie bestaan, dus het kan best dat je ze een keer tegenkomt.'

Utt: *Eens op een dag*. Den Haag: De la Reyboekenrij, 2004.

IK ZAG MIJN HUT BRANDEN! Ik pakte een emmer en rende naar de zee. Ik rende weer terug naar mijn hut. Er was niets meer overgebleven. Ik was zo eenzaam en bang. HELP!

Enwer

#### VOORBEELD 11

Uit de keuze voor het derde en laatste fragment ten slotte spreekt dat die werkelijkheid niet altijd vriendelijk en rooskleurig is: "Je bent hier in de stad, daar zijn de prijzen anders dan op het platteland."

Utt: *Complot in de kathedraal*, Hans Petermeijer. Tilburg: Zwijsen.

Heeft het maal je niet gesmaakt?" zegt de waard nors. "Jullie hebben anders alles opgegeten. Nou dan, klaag dan niet. Bovendien ben je hier in de stad, daar zijn de prijzen anders dan op het platteland." De man kijkt met afkeurende blik naar Piers kleding.

Utt: *Het Takkewijf*. Den Haag: De la Reyboekenrij, 2004.

Ze hadden besloten om eten te zoeken en ze zochten naar eten en drinken. Maar ze hadden niks gevonden. Toch gaven ze het niet op.

Ze probeerden niet te slapen in de koude doolhof, want ze hadden geen deken. Het was daar zo koud. Ze hadden het allemaal zo koud.

Enwer

*Schrijven is zoeken naar je thema. Zoeken is iets anders dan vinden. Echt schrijven is speuren naar een doel dat telkens verderop blijkt te liggen. Schrijven is een kunst, op welk niveau je het ook beoefent en kan alleen onwetend worden bedreven.*

Guus Kuijer

## Noten

- 1 Met 'Het Verhalen-Atelier' heeft de De la Reyschool in Den Haag in 2004 de Taalunie-Onderwijsprijs gewonnen. U kunt de leerlingen aan het werk zien op <http://taalunieversum.org/onderwijs/onderwijsprijs/2004/verhalenatelier/>. (nvdr)
- 2 'Het Verhalen-Atelier' is ook de werktitel van een boek dat gepubliceerd wordt in het kader van het SLO-project 'Schrijven en ICT'. Het verschijnt dit jaar bij uitgeverij Biblion.